

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑΚΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΩΔΙΚΑ
SCORIALENSIS GR. [403] X. IV. 8*

Αλεξάνδρα ΖΕΡΒΟΥΔΑΚΗ

Εισαγωγή

Η ΜΕΛΕΤΗ των βυζαντινών χειρογράφων, εκτός από τη σημασία της για τη διάσωση και διάδοση αρχαίων ελληνικών και βυζαντινών κειμένων, αναδεικνύει και άλλα σημαντικά ζητήματα, διευρύνοντας ποικιλόμορφα το πεδίο της έρευνας. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο πλαίσιο αυτό παρουσιάζουν τα λεγόμενα βιβλιακά επιγράμματα, τα οποία απαντούν σε μεγάλο αριθμό βυζαντινών χειρογράφων, ήδη από τον 8^ο αιώνα. Τα βιβλιακά επιγράμματα, κατά τον Lauxtermann,¹ είναι σύντομα έμμετρα κείμενα, στα οποία εγκωμιάζονται το κείμενο που περιλαμβάνεται στο χειρόγραφο ή/και ο συγγραφέας του, παρέχεται μια εικόνα για το έργο του ίδιου του αντιγραφέα, ενώ συχνά γίνεται αναφορά και στη δημιουργία ή την αφιέρωση του χειρογράφου. Πρόκειται ουσιαστικά για επιγράμματα πάνω σε βιβλία ή και για βιβλία² και υπ' αυτήν την έννοια μπορούν να συγκριθούν με διάφορα επιγράμματα που απαντούν πάνω σε θρησκευτικές εικόνες ή κείμενα. Γι' αυτό το λόγο αποτελούν ένα είδος κειμένου διακριτού από τα διάφορα επιγράμματα που απαντούν στα χειρόγραφα και αποτελούν τμήματα συλλογής ή προορίζονταν να χαραχτούν σε άλλα αντικείμενα εκτός των χειρογράφων.³

* Θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου τόσο στον ανώνυμο κριτή και τους υπευθύνους της *Αριάδνης* όσο και στον συνάδελφο κύριο Δημ. Σκρέκα για τις εποικοδομητικές παρατηρήσεις τους και τα σχόλιά τους, τα οποία έδωσαν τροφή για περαιτέρω επεξεργασία του παρόντος κειμένου. Ευρύτερα, ευχαριστώ συναδέλφους που σε ένα πρώιμο στάδιο διάβασαν κι ενθάρρυναν τη δημοσίευση του παρόντος.

¹ LAUXTERMANN 2003, 197-198: «Verses that are intimately related to the production of literary texts and manuscripts».

² Ο όρος «βιβλιακά» επιγράμματα είναι σχετικά νέος, ωστόσο τα επιγράμματα αυτά είχαν προσδιοριστεί ως αυτόνομο είδος από παλαιότερα. Ο ΚΟΜΙΝΗΣ (1966, 38) αναφέρει για τα επιγράμματα του είδους αυτού ότι είναι επιγράμματα πάνω σε βιβλία ή για βιβλία.

³ Για τα βιβλιακά επιγράμματα, εκτός του βασικού και σημαντικότερου έργου του Lauxtermann, βλ. επίσης HUNGER 1977· SOMERS 1999· ΜΑCÉ και SOMERS 2000· CRIMI 2004· MAGNELLI 2004· BIANCONI 2009· STEFEC 2009· DE STEFANI 2014· BERNARD 2014, κυρίως 76-84 και 313-322· και RHOBY 2015.

Τα επιγράμματα βιβλιακού τύπου διακρίνονται σε τέσσερις βασικές υποκατηγορίες. Την πρώτη αποτελούν οι *κολοφώνες*⁴ που είναι επιγράμματα με τα οποία ο αντιγραφέας ανακοινώνει ότι ολοκλήρωσε τη δημιουργία του χειρογράφου, παρέχοντας πληροφορίες για τον τόπο συγγραφής (συνήθως μονή) και το χρόνο περάτωσης του έργου. Τα *αφιερωματικά* επιγράμματα (Lauxtermann 2003, 197-198· Bernard 2012α, 432), που συγκροτούν τη δεύτερη υποκατηγορία, μας παρέχουν πληροφορίες όσον αφορά στην ταυτότητα και τα «κίνητρα» εκείνου ο οποίος παρήγγειλε και πλήρωσε για το χειρόγραφο ή στην ταυτότητα και την πρόθεση του συγγραφέα του κειμένου ή των κειμένων που περιλαμβάνονται στο χειρόγραφο. Κατά κανόνα, η θρησκευτική ευλάβεια και η επιθυμία για μετάνοια και άφεση αμαρτιών αναφέρονται ως βασικά κίνητρα πίσω από αυτό. Τα *εγκωμιαστικά* επιγράμματα (Bernard 2012α, 433), που συνιστούν την τρίτη υποκατηγορία, συντίθενται προκειμένου να εξυμνήσουν τον συγγραφέα του κειμένου ή την αξία του ίδιου του κειμένου και κυρίως αναφέρονται σε Ευαγγελιστές ή Πατέρες της Εκκλησίας.⁵ Τέλος, υπάρχουν και τα λεγόμενα *δομικά* επιγράμματα (Bernard 2012α, 433), συνήθως μονόστιχα, τα οποία λειτουργούν συχνά ως τίτλοι ενός τμήματος του κειμένου ή άλλοτε ανακοινώνουν την αρχή ή το τέλος ενός έργου, δίνοντας περιληπτικά το περιεχόμενό του ή κάνοντας άλλες αναφορές. Αυτή η τελευταία κατηγορία είναι ιδιαίτερα κοινή και σε πολλές περιπτώσεις οι αντιγραφείς δεν συνειδητοποιούν ότι αντιγράφουν στίχους.⁶

Ένα από τα προβλήματα που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι μελετητές των επιγραμμάτων αυτών είναι η ταυτότητα των δημιουργών τους, η οποία στην πλειονότητα των περιπτώσεων είναι αδύνατο να προσδιοριστεί. Μολονότι σε αρκετά τέτοια επιγράμματα η χρήση α' προσώπου μπορεί να γεννήσει την εντύπωση ότι το πρόσωπο που μιλά είναι και ο δημιουργός του κειμένου το οποίο καταγράφεται στο χειρόγραφο, ωστόσο δεν είναι σπάνιες οι φορές που φαίνεται οι στίχοι αυτοί να αποτελούν προϊόν δανεισμού από παλαιότερα χειρόγραφα με μόνη διαφοροποίηση την αντικατάσταση, ενδεχομένως και από τον αντι-

⁴ LAUXTERMANN 2003, 200-201 και BERNARD 2012α, 432. Για τους ποιητικούς κολοφώνες βλ. επίσης CONSTANTINIDES 1993 και CONSTANTINIDES 2003.

⁵ Για τα βιβλιακά επιγράμματα τα αφιερωμένα σε Πατέρες της Εκκλησίας βλ. BENTEIN, BERNARD, DE GROOTE και DEMOEN 2009.

⁶ Γενικά για τα βιβλιακά επιγράμματα βλ. και τη βάση δεδομένων του Πανεπιστημίου της Γάνδης, όπου υλοποιείται σχετικό πρόγραμμα: <<http://www.dbbe.ugent.be/node/4>>.

γραφέα, του αρχικού ονόματος του δημιουργού τους από άλλο όνομα (Lauxtermann 2003, 199).

Ο κώδικας Scorialensis gr. [403] X. IV. 8 και ο υμνογράφος Μελέτιος

Τα περισσότερα από τα βιβλιακά επιγράμματα απαντούν σε χειρόγραφα ευαγγέλια, ψαλτήρια, μηνολόγια και άλλα θρησκευτικά βιβλία και εισάγονται στο χειρόγραφο από τον αντιγραφέα ως συμπλήρωμα του κυρίως κειμένου. Ένα τέτοιου είδους χειρόγραφο είναι και ο κώδικας Scorialensis gr. [403] X. IV. 8, ο οποίος στα 243 φύλλα του αποκαλύπτει άγνωστες πτυχές της βυζαντινής λειτουργικής ποίησης. Ο κώδικας, ο οποίος αποτελεί ένα ανθολόγιο λειτουργικής θρησκευτικής ποίησης και γνωρίζουμε ότι παλαιότερα ανήκε στον έλληνα έμπορο Θεόφιλο Βεντούρα,⁷ αποτελείται από δύο περγαμηνά τμήματα, τα οποία χρονολογούνται σε διαφορετικές περιόδους και έχουν γραφτεί από διαφορετικούς αντιγραφείς, ενώ μέσα στο σώμα έχουν παρεισφρησει και ορισμένα χαρτώα φύλλα (φ. 181-184) ως μεταγενέστερη προσθήκη στο αρχικά δεμένο σώμα. Δέκα χαρτώα φύλλα έχουν περιληφθεί επίσης στο εμπρόσθιο μέρος του κώδικα.⁸

Από τα περγαμηνά, τα φύλλα 185-243, που αποτελούν και το δεύτερο τμήμα του κώδικα, με βάση κωδικολογικά χαρακτηριστικά χρονολογούνται κατά τον 11^ο ή 12^ο αιώνα και περιλαμβάνουν ορισμένα στιχηρά, καθώς και δύο έμμετρα μηνολόγια, του Χριστοφόρου του Μυτιληναίου και του Σεργίου του μοναχού, τα οποία είναι γνωστά και από άλλα χειρόγραφα και είναι ήδη εκδεδομένα.⁹ Για τα φύλλα 1-180, όπως καταδεικνύει σημείωση στο φύλλο 135^ν, έχουμε σαφή ένδειξη χρονολόγησης το έτος 1276.¹⁰ Στα φύλλα αυτά, που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον κυρίως λόγω του ανέκδοτου υμνογραφικού υλικού που περιλαμβάνουν, με βάση τις ακροστιχίδες, τους τίτλους ή τα σημειώματα στα περιθώρια, ανθολογούνται κυρίως κανόνες πολλών βυζαντινών

⁷ Για τη συλλογή των ελληνικών χειρογράφων που ανήκαν στον Θεόφιλο Βεντούρα βλ. DE ANDRÉS 1962-1964, 325.

⁸ Πλήρης περιγραφή του χειρογράφου από τον DE ANDRÉS 1965, 333-337.

⁹ Ας επισημανθεί ότι ο κώδικας του Εσκοριαάλ αποτελεί τον αρχαιότερο μάρτυρα και για τα δύο έμμετρα μηνολόγια. Για το πρώτο βλ. FOLLIERI 1959· FOLLIERI και DUYΣΕΝ 1961. Βλ. επίσης DARROUZÈS 1958, 61-73 και ΚΟΛΛΥΡΟΠΟΥΛΟΥ 2012, 351, όπου και η πιο πρόσφατη βιβλιογραφία. Για το δεύτερο, του οποίου μια νέα κριτική έκδοση επί τη βάσει όλων των μαρτύρων κρίνεται απαραίτητη, βλ. ΓΕΔΕΩΝ 1903. Σχετικά βλ. επίσης DARROUZÈS 1958, 73-78 και ΚΟΛΛΥΡΟΠΟΥΛΟΥ 2012, 351.

¹⁰ «Έγραφη τὸ παρόν, μηνὶ μαΐω, ἰνδ. δ' |ἔτους ςψπδ'+|τέλος.» – σημείωμα που πιθανότατα γράφτηκε από διαφορετικό χέρι από εκείνο που αντέγραψε το τμήμα αυτό του κώδικα.

υμνογράφων μεταξύ των οποίων του Μεθοδίου, του Ανδρέα Κρήτης, του Ιωσήφ του Υμνογράφου, του Θεοφάνη, του Γεωργίου Νικομηδείας, του Συμεών και άλλων.

Η αξία του συγκεκριμένου κώδικα έγκειται κυρίως στο γεγονός ότι παραδίδει ένα σώμα ανέκδοτων κανόνων που, όπως μαρτυρείται, έχουν συντεθεί από κάποιον μοναχό Μελέτιο, ο οποίος δεν αναφέρεται μεταξύ των υμνογράφων σε κανένα σύγγραμμα βυζαντινής υμνογραφίας. Η απόδοση των κανόνων στον συγκεκριμένο Μελέτιο¹¹ βασίζεται εκτός από τις ενδείξεις των τίτλων, των ακροστιχίδων και των περιθωρίων και σε στίχους-βιβλιακά επιγράμματα, τα οποία προηγούνται ή έπονται των κανόνων. Τα βιβλιακά αυτά επιγράμματα θα μας απασχολήσουν εκτενέστερα παρακάτω, ωστόσο προκαταρκτικώς ας τονιστεί ότι για την ταυτότητα του μοναχού Μελετίου δεν μπορούμε να αποφανθούμε ακόμα με βεβαιότητα. Μπορεί ενδεχομένως να ταυτιστεί με τον Μελέτιο τον Γαλησιώτη, γνωστό ανθενωτικό ομολογητή και ποιητή δεκαπεντασυλλάβων του 13^{ου} αιώνα (περ. 1209-1286).¹² Από το εκτενές έργο του Μελετίου, το οποίο (βάσει δικής του μαρτυρίας, η οποία παραδίδεται στον κώδικα Μετοχίου του Παναγίου Τάφου 36) αριθμούσε περί τους 20.000 στίχους, σώζεται ένα μέρος του με τίτλο *Άπανθισμός ήτοι συλλογή τής παλαιάς και νέας Διαθήκης*, το οποίο γράφτηκε κατά την περίοδο της εξορίας του στη Σκύρο (1276-1280).¹³

Στην ταύτιση του ποιητή του κώδικα Scorialensis με τον Μελέτιο τον Γαλησιώτη οδηγούμαστε με βάση τη χρονολόγηση του κώδικα, ο οποίος στο f. 135^v αναφέρει ως ημερομηνία ολοκλήρωσης του χειρογράφου το έτος 1276, περίοδο κατά την οποία ο Μελέτιος βρισκόταν εξόριστος στη Σκύρο. Επιπροσθέτως, δεν γνωρίζουμε κανέναν άλλο ποιητή Μελέτιο, εκτός από τον επίσης μοναχό Μελέτιο, άγνωστο κατά τα λοιπά σε εμάς, ο οποίος συνέθεσε και την ακολουθία στον όσιο Με-

¹¹ Έκδοση ενός ενδιαφέροντος και μοναδικού ίσως στο είδος του κανόνα του σε μορφή ηθοποιίας και κάποιες πρώτες υποθέσεις για την ταυτότητα του Μελετίου από τη ΖΕΡΒΟΥΔΑΚΗ 2011, 49-79.

¹² Για τον Μελέτιο βλ. τον *Βίο*, ο οποίος αποδίδεται στον Μακάριο Χρυσοκέφαλο (ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΛΑΥΡΙΩΤΗΣ 1921 και 1928). Αναφορές στον Μελέτιο γίνονται στο έργο του Γεωργίου Παχυμέρη (FAILLER 1984, 584-589, lib. 6, cap. 17-18). Βλ. επίσης τη μονογραφία του ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΥ 1978, ο οποίος αναπαράγει τον *Βίο* και την ακολουθία του Αγίου. Για δευτερογενή βιβλιογραφία βλ. ΒΑΦΕΙΔΗ 1903· ΣΠΥΡΙΔΩΝΑ ΛΑΥΡΙΩΤΗ 1925· PETIT 1928· BECK 1959, 678-679· ARGYRIΟΥ 1972· NICOL 1971, 132-133· NICOL 1989, 333-334· LAURENT και DARROUZÈS 1976, 104-112 και 554-565· MACRIDES 1981, 81-82· KOLBABA 1997· FAILLER 1998· ΖΕΡΒΟΥΔΑΚΗ 2011.

¹³ Βλ. KOLBABA 1997, 139· ΓΟΥΝΑΡΙΔΗΣ 1999, 102-103 και *PLP* n° 17753.

λέτιο τον Γαλησιώτη τον ομολογητή, άρα είναι μεταγενέστερος.¹⁴ Τέλος, το έργο του Μελετίου του Γαλησιώτη φαίνεται πως ήταν ποιητικό και δεδομένου ότι έχει χαθεί μεγάλο μέρος του, είναι πολύ πιθανό μεταξύ των στίχων που συνέθεσε να περιλαμβάνονται και τα έργα του κώδικα του Εσκοριάλ (Zervoudaki 2011, 52). Σε κάθε περίπτωση, η ταύτιση των προσώπων προϋποθέτει μια ενδελεχή μελέτη της γλώσσας και του ύφους των έργων και τη συγκριτική μελέτη τους.¹⁵

Βιβλιακά επιγράμματα του κώδικα

Όπως προαναφέρθηκε, σε αρκετές περιπτώσεις η πατρότητα των έργων του Μελετίου προσδιορίζεται στο χειρόγραφο από βιβλιακά επιγράμματα, τα οποία συνοδεύουν τους κανόνες είτε προλογικά είτε επιλογικά. Τα επιγράμματα αυτά λειτουργούν παρακειμενικά, με σκοπό να παρουσιάσουν το υμνογραφικό κείμενο που συνοδεύουν και να προδιαθέσουν ή να επηρεάσουν τον αναγνώστη ή ακροατή για τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να προσλάβει το υμνογραφικό κείμενο (Bernard 2012β, 43). Στον κώδικα απαντούν τα εκδιδόμενα εδώ βιβλιακά σημειώματα, τα οποία – ας επισημανθεί – στο σύνολό τους συνοδεύουν κανόνες του Μελετίου¹⁶ και μόνο. Το γεγονός αυτό μας οδηγεί να υποθέσουμε ότι ο συντάκτης του συγκεκριμένου ανθολογίου ενδεχομένως άντλησε τους κανόνες του Μελετίου από ένα χειρόγραφο όπου οι κανόνες αυτοί συνοδεύονταν από τα αντίστοιχα σημειώματα. Δεν είναι μάλιστα απίθανο, δεδομένης της χρήσης του α' ενικού προσώπου στα σημειώματα, τα επιγράμματα αυτά να συνόδευαν εξ αρχής το σώμα των κανόνων και να συντέθηκαν από τον ίδιο τον Μελέτιο. Αν μάλιστα ο μοναχός Μελέτιος τελικά ταυτίζεται με τον Μελέτιο τον Γαλησιώτη, τότε είναι πολύ πιθανό το χειρόγραφο να προέρχεται από το αντιγραφικό εργαστήριο της μονής Γαλησίου και να δημιουργήθηκε μάλιστα από κάποιον μοναχό σύγχρονο του Μελετίου ή ενδεχομένως και από τον ίδιο τον Μελέτιο. Δυστυχώς, όμως, αυτό παραμένει υπόθεση, αφού

¹⁴ Η ακολουθία εκδόθηκε πρώτη φορά από τον ΣΠΥΡΙΔΩΝΑ ΛΑΤΡΙΩΤΗ (1928, 617-638) και αναδημοσιεύτηκε από τον ΣΙΜΟΠΟΥΛΟ (1978, 531-552).

¹⁵ Προς την κατεύθυνση αυτή η έρευνα του καθηγητή Ιωάννη Βάσση, ο οποίος ετοιμάζει την κριτική επανέκδοση του βασικότερου έργου του Μελετίου, της *Άλφαβηταλφαβήτου*, θα φωτίσει ζητήματα γλώσσας και ύφους και θα αποτελέσει χρηστικότατο βοήθημα για τη σύγκριση με τα έργα του μοναχού Μελετίου που περιλαμβάνονται στον κώδικα του Εσκοριάλ.

¹⁶ Κριτική έκδοση του συνόλου των κανόνων του Μελετίου ετοιμάζεται από τη γράφουσα.

ως αυτή τη στιγμή η ταύτιση του αντιγραφέα με κάποιον από τους γνωστούς γαλησιώτες αντιγραφείς δεν κατέστη δυνατή.

α'. Με ένδειξη πατρότητας

1. (f. 4)

*Ἐξαγορείαν προσδέχου {ταύτην} Μελετίου
τῶν ἄπερ ἡμάρτηκα διδούς μοι λύσιν.*

1. ταύτην delendum est metri causa

Το παραπάνω αφιερωματικό επίγραμμα απαντά στον τίτλο παρακλητικού κανόνα σε ήχο πλάγιο δ' αμέσως μετά την ένδειξη «Ο κανὼν παρακλητικὸς εἰς τὸν Κύριον».

Τους στίχους διαδέχεται η ένδειξη της ακροστιχίδας ως εξής: «ἦς ἡ ἀκροστιχὶς Βεβορβορωμένον με κάθαρον, Λόγε: Μελετίου μοναχοῦ». Η στενή σχέση του επιγράμματος με τον κανόνα καταδεικνύεται από τη χρήση της γενικής του θηλυκού της αναφορικής αντωνυμίας αντί του αρσενικού (ὁ κανὼν) που αναφέρεται στον ὄρο *ἔξαγορεία*.

Στο επίγραμμα, ὅπως και στον κανόνα που ακολουθεί, ο ποιητής, ως γνήσιος εκπρόσωπος της μοναστικής κοινότητας, που χαρακτηρίζεται από τη μοναστική ταπείνωση και την αναγνώριση της αμαρτωλότητας του ανθρώπου, παρουσιάζεται να ζητά άφεση για τα αμαρτήματά του, ζητώντας την εκ του Κυρίου δοθείσα σωτηρία.

2. Στην κάτω ὡα του φύλλου 7^ν, ὅπου περιλαμβάνεται κανόνας «εἰς τὸν Κύριον <ἡμῶν Ἰησοῦν> Χριστόν», απαντῶν οι παρακάτω τρεις βυζαντινοὶ δωδεκασύλλαβοι στίχοι, με τους οποίους ο ποιητής ζητά από τον Σωτήρα Χριστό να δεχτεί τους αἶνους του και να συγχωρήσει τις αμαρτίες που διέπραξε ζώντας ασύνετα:

(f. 7^ν)

*Ἐφθυμνίους δέχοιο τοὺς αἶνους, Σῶτερ,
κάμοι νέμων, εὔσπλαγγνε, λύσιν πταισμάτων
τῶν ἅ πεπλημμέληκα βιῶν ἀλόγως.*

3. Κανόνας ο οποίος αναφέρεται στον κύκλο της ζωής του Χριστού, από τη δημιουργία του κόσμου ως την Ανάληψη, κλείνει με το ακόλουθο τρίστιχο επίγραμμα, ὅπου ο ποιητής ζητά, κατά τη συνήθη μοναστική πρακτική, από τον φιλόνητο Χριστό άφεση αμαρτιῶν για τον Μελέτιο, ο οποίος μελωδικά ὑμνήσε τον κύκλο των εορτῶν Του:

(f.15^v)

*Τὰς σὰς ἐορτὰς εὐμελῶς ὑμνηκότι,
ὦ Χριστέ, δῶης ἄφεσίν μοι πταισμάτων
τῷ τοῖς κακίστοις ἐμμελεῖ Μελετίῳ.*

Στον στίχο 3 δεν γνωρίζουμε αν ο ποιητής αναφέρεται σε κάποιο συγκεκριμένο γεγονός της ζωής του Μελετίου, για την ταυτότητα του οποίου δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι, ή αν η φράση αποτελεί μια εκδήλωση της συνήθους για τους μοναχούς έκφρασης της μοναστικής ταπείνωσης.

4. Ο ιδιότυπος κανόνας εν είδει ηθοποιίας στην προσκύνηση των Μάγων¹⁷ τον οποίο συνέθεσε ο Μελέτιος (ff. 15^v-19^v) παραδίδεται στον κώδικα με ένα εξίσου ενδιαφέρον δεκάστιχο ιαμβικό επίγραμμα, το οποίο απαντά αμέσως μετά τον κανόνα λειτουργώντας επιλογικά:¹⁸

(ff. 19^v-20)

*Καινούς μελισμούς προσδέχοιο, Χριστέ μου,
οὓς σοὶ προσάγω καὶ πανάγνω Μητρί σου.
Ὡς ὦν γὰρ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς τε καὶ Λόγος,
σφραγίς, δύναμις καὶ σοφία, βραχίων,
5 ἔμπνευσον ὀρθόν, εὐπρεπῆ μοι νῦν λόγον
f. 20 || ὑμνεῖν προθύμως εὐμελῶς τὸ Σὸν κράτος,
τὸ πανσθενουργὸν παντεπίσκοπον σέλας
κλέος τε Μητρὸς Σῆς πανάγνω καὶ χάριν
ὑπερφερούσης ἅπασαν κτιστὴν φύσιν,
10 πιστῶς προσάδω Μελέτιος ταυτί σοι.*

3-4. canon in Nativitatem Christi, Cosmae (MR Decembris 25· PG 98, 460, trop. 4 *Σοφία Λόγος καὶ Δύναμις, Υἱὸς ὦν τοῦ Πατρὸς*) || 4. βραχίων Is 53.1· Jo 12.38 καὶ ὁ βραχίων Κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; || 7 *Τὸ πανσθενουργόφωτον ἄφθιτον σέλας* Canon in Pentecosten Johannis Arclae, ode γ', trop. 3

Εἶναι χαρακτηριστική στους στίχους αυτούς η προβολή από τον ποιητή της πρωτοτυπίας του εγχειρήματός του, για το οποίο δηλώνεται εμφανικά ότι αποτελεί «καινούς μελισμούς».¹⁹ Ο κανόνας που προηγεί-

¹⁷ Έκδοση του κανόνα από τη ΖΕΡΝΟΥΔΑΚΙ 2011, 63-79.

¹⁸ O DE ANDRÉS (1965, 303) θεώρησε τους στίχους αυτούς εισαγωγικούς του επόμενου στον κώδικα κανόνα.

¹⁹ Για τη λειτουργία του τίτλου-επιγράμματος προκειμένου να πληροφορήσει για τα κειμενικά χαρακτηριστικά των στίχων που ακολουθούν βλ. RHOBY 2015, 274-278.

ται εν είδει ηθοποιίας²⁰ σηματοδοτεί μια μεγάλη, συνειδητή καινοτομία του υμνογράφου, δεδομένου ότι ανάλογο υμνογραφικό κείμενο δεν έχει βρεθεί. Για να υμνήσει μια τόσο σημαντική εορτή, όπως η Γέννηση και η προσκύνηση των Μάγων, ο ποιητής επιλέγει να συνθέσει έναν ιδιότυπο κανόνα, άξιο να συνοδευτεί από ένα δεκάστιχο επίγραμμα. Με το επίγραμμα αυτό ο ποιητής ζητά από τον Χριστό, ο οποίος είναι «Υἱὸς τοῦ Πατρὸς τε καὶ Λόγος,/ σφραγίς, δύναμις καὶ σοφία, βραχίων,... τὸ πανσθενουργὸν παντεπίσκοπον σέλας/ κλέος τε Μητρὸς», να δεχτεί την ιδιότυπη αυτή εξύμνηση και να του παράσχει τη θεία έμπνευση, ώστε να υμνήσει εκείνον και τη Θεοτόκο μητέρα του επαξίως.

5. Στα φύλλα 25^v-27^v απαντά κανόνας στον προφήτη Δαβίδ. Ως εισαγωγή στον κανόνα αυτόν προτίθενται οι παρακάτω δύο ιαμβικοί δωδεκασύλλαβοι στίχοι οι οποίοι σχηματίζουν το εγκωμιαστικό επίγραμμα:

(f. 25^v)

*Δαυῖδ σὲ τιμῶ τὴν θεόφθογγον λύραν
ἐφυμνίοις ἄσμασιν ἐνθεεστάτοις.*

1. θεόφθογγον λύραν *Homilia in Transfigurationem Domini*, PG 96, 549.11-12.

6. Τρεις βυζαντινοί δωδεκασύλλαβοι στίχοι αποτελούν και την εισαγωγή του αμέσως επόμενου κανόνα²¹ στους τρεις μάρτυρες Μερκούριο, Προκόπιο και Παντελεήμονα που απαντά στα φύλλα 27^v-30^v:

(f. 27^v)

*Τριάς ἀθλητῶν ἢ πανευκλεεστάτη,
δέχου τὸ διάδημα τῶν ἐφυμνίων
πρὸς Μελετίου σοι πόθῳ πεπλεγμένον.*

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το παραπάνω επίγραμμα, όπου ο ποιητής εκμεταλλεύεται τις δυνατότητες που του παρέχει ο αριθμός τρία και οι συνδηλώσεις του. Ξεκινά το επίγραμμα με τη λέξη *τριάς*, υπαινισσόμενος ενδεχομένως και τη χριστιανική Αγία Τριάδα και το δομεί σε τρεις στίχους, ο καθένας από τους οποίους περιλαμβάνει τρεις μετρικές λέξεις (*parole metriche*), μια για τους ισάριθμους τρεις μάρτυρες.

Ως προς το περιεχόμενο, στο επίγραμμα ο Μελέτιος ζητά από τους τρεις αγίους μάρτυρες να δεχτούν το «διάδημα τῶν ἐφυμνίων» του. Η

²⁰ Για ποιήματα σε μορφή ηθοποιίας τα οποία στον τίτλο τους φέρουν την ένδειξη αυτή βλ. επίσης RHOBY 2015, 276.

²¹ Βλ. και ΠΑΠΑΝΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ-ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΥ 1996, 276, αρ. 869. Βλ. επίσης DE ANDRÉS 1965, 333-334, όπου ο κανόνας καταγράφεται χωρίς ακροστιχίδα.

μεταφορική χρήση της λέξης *διάδημα*²² στη φράση «διάδημα ἐφνυμίων» είναι επίσης εξαιρετικά ενδιαφέρουσα και απαντά συχνά και στη βυζαντινή υμνογραφία.²³ Παραπέμπει στην αθλητική ορολογία και στις νικηφόρες και τιμητικές πρακτικές, που συνδέονται με την εξύμνηση των μαρτύρων ως αθλητών του Χριστού. Το μοτίβο του στεφάνωματος,²⁴ και μάλιστα των νικηφόρων και τροπαιούχων αθλητών, είναι κοινό στην επιγραμματική ποίηση και έλκει την καταγωγή του από την αρχαιοελληνική παράδοση της στεφάνωσης του νικητή αθλητή ή του ήρωα, μια παράδοση που πέρασε στη λυρική ποίηση και εκφράστηκε από τον Πίνδαρο.²⁵ Πιο συγκεκριμένα, η πρακτική της στεφάνωσης κατά την αρχαιότητα ήταν μια πρακτική απόδοσης τιμής σε θεούς και θνητούς. Για το λόγο αυτό συχνότατες ήταν κατά τους εορτασμούς οι στεφάνωσεις αγαλμάτων των θεών στο πλαίσιο μιας λατρευτικής τελετουργίας.²⁶ Μια χαρακτηριστικότερη λογοτεχνική εικόνα μιας τέτοιας στεφάνωσης παραδίδεται στον *Ιππόλυτο* του Ευριπίδη στ. 73.²⁷ Στο ίδιο αυτό πλαίσιο πιθανότατα και ο ποιητής του επιγράμματος «στεφανώνει» με διάδημα τους «αθλητές» τροπαιούχους αγίους του. Με τη χρήση της λέξης *διάδημα* παρατηρείται στο σημείο αυτό μια όσμωση του αθλητικού και ευρύτερα

²² Η λέξη *διάδημα* χρησιμοποιείται πρώτη φορά στην ελληνιστική περίοδο, την εποχή του Πτολεμαίου του Φιλάδελφου. Σχετικά βλ. RITTER 1965 και BLECH 1982, 35, σημ. 59.

²³ Πρβ. το αυτόμελο στιχηρό της εορτής των αγίων Αποστόλων Πέτρου και Παύλου από τον Ανδρέα τον Πυρό: «Ποίοις εὐφημιῶν στέμμασι ... διαδήμασι στεφανοῖ» (MR 385).

²⁴ Για την πρακτική του στεφάνωματος νικητών, αθλητών, ηρώων, στρατηγών αλλά και πολιτικών προσώπων στο πλαίσιο πολιτικών πρακτικών στην αρχαία Ελλάδα βλ. BLECH 1982, 109-126.

²⁵ Τα πρώτα χαρακτηριστικά παραδείγματα τιμητικής στεφάνωσης στην αρχαία ελληνική λυρική ποίηση αντλούμε από τον Πίνδαρο, *Ολυμπιονικο* 8. 76 (στεφάνωση αθλητή) και *Πυθιονικο* 8. 56-57 (στεφάνωση ήρωα). Στον Πίνδαρο απαντά επίσης η μεταφορά της απόδοσης της ποιητικής σύνθεσης ως βραβείου καθαυτού. Η ωδή είναι το επινίκιο στεφάνι με το οποίο ο ποιητής στεφανώνει τον αθλητή που εξυμνεί. Έτσι στον *Ολυμπιονικο* 9. 108, το ποιητικό έργο είναι εκείνο που παρουσιάζεται ως το πραγματικό βραβείο στους αγώνες. Για τη χρήση αθλητικών μεταφορών στην ποίηση του Πινδάρου βλ. STEINER 1986, 111-121 και ειδικότερα 118-119, όπου και αναλύεται το ζήτημα της τιμητικής στεφάνωσης.

²⁶ Για τη στεφάνωση αγαλμάτων βλ. και BLECH 1982, 269-271.

²⁷ Η εικόνα αυτή του *Ιππολύτου* υπήρξε τόσο χαρακτηριστική της πρακτικής της στεφάνωσης και τόσο γνωστή ώστε ο LAUXTERMANN (2003, 207) να θεωρήσει ότι το μοτίβο του στεφάνωματος αντλεί την καταγωγή του από την τραγική ποίηση και συγκεκριμένα από τους στίχους αυτούς του *Ιππολύτου*. Προχωρεί δε σε μια μάλλον επισφαλή υπόθεση όταν σημειώνει (207, σημ. 26) ότι το μοτίβο ίσως να πέρασε στη βυζαντινή ποίηση απευθείας από τον *Ιππόλυτο*.

τιμητικού και βασιλικού λεξιλογίου με το λατρευτικό. Οι τρεις άγιοι είναι τροπαιούχοι «αθλητές» που νίκησαν τον εχθρό της πίστης και με το μαρτύριό τους συνέβαλαν στην εδραίωση του χριστιανισμού, εξυμνούνται όμως παράλληλα και ως άγιοι, στους οποίους αποδίδεται λατρεία μέσα από το υμνογραφικό κείμενο που προλογίζεται από το επίγραμμα. Οι ίδιοι αυτοί άγιοι, ως κοινωνοί της Βασιλείας του Θεού, στην οποία εισέρχονται με το μαρτύριό τους, μετέχουν και των βασιλικών τιμών.

Σημειώνεται επίσης ότι το «διάδημα τῶν ἔφυμνίων» είναι *πόθῳ πεπλεγμένον*. Η λέξη *πόθος*, η οποία απαντά σε αρκετά από τα επιγράμματα του κώδικα του Εσκοριάλ, είναι μια λέξη κλειδί στην αφιερωματική επιγραμματική ποίηση, όπως επισημαίνει και ο Bernard (2014, 321-322), καθώς δηλώνει emphaticά το κίνητρο της συγγραφής του κειμένου, το οποίο συνοδεύει το επίγραμμα. Όπως και οι λέξεις *ζήλος*, *ἔρωσ*, *προθυμία* και *φιλότιμον*, έτσι και η λέξη *πόθος* χρησιμοποιείται για να δηλωθεί το αίσθημα της αφοσίωσης και του θρησκευτικού ζήλου με τον οποίο δωρίζεται το αντικείμενο ή, όπως στην περίπτωση μας, το υμνογραφικό κείμενο.

7. Στα φύλλα 127-131^v απαντά κανόνας στους μεγάλους φωστήρες της Εκκλησίας, τον Μέγα Βασίλειο και τον Γρηγόριο τον Θεολόγο. Το κείμενο του κανόνα κλείνουν τρεις αφιερωματικοί ιαμβικοί στίχοι οι οποίοι προδίδουν και την πατρότητα του δημιουργού του κανόνα:

(f. 131^v)

*Ἦδιστόν εἰμι τοῦ Μελετίου μέλος,
πίστει κροτηθὲν τοῖς πατράσι καὶ πόθῳ
τῷ Γρηγορίῳ καὶ σοφῷ Βασιλείῳ.*

Ακολουθώντας τη συνήθη πρακτική των αρχαίων αφιερωματικών επιγραμμάτων, ο δημιουργός του επιγράμματος προσωποποιεί το επίγραμμα, το οποίο φέρεται να μιλά ως ο κανόνας και να αφιερώνεται στους υμνολογούμενους αγίους. Το επίγραμμα αποτελεί το *ἦδιστον μέλος* το οποίο προσφέρει ο Μελέτιος με πίστη και ιερό πόθο στους δύο πατέρες, Βασίλειο και Γρηγόριο. Ο ποιητής του επιγράμματος με τη χρήση του επιθέτου χαρακτηρίζει την υμνογραφική σύνθεση (κανόνα) που συνοδεύει και αξιολογεί το αισθητικό αποτέλεσμα που αυτή παράγει. Αυτό το αποτέλεσμα ενισχύεται στο παρόν επίγραμμα με τα ρητορικά σχήματα της παρονομασίας (*Μελετίου μέλος*) και της παρήχησης του π στον δεύτερο στίχο (*πίστει κροτηθὲν τοῖς πατράσι καὶ πόθῳ*).

8. Ο κανόνας στην Υπεραγία Θεοτόκο που περιλαμβάνεται στα φύλλα 145^v-151 κλείνει με δύο ιαμβικούς δωδεκασύλλαβους στίχους που σχηματίζουν το παρακάτω αφιερωματικό επίγραμμα:

(f. 151)

*Δῶρον πενιχρὸν τῇ Θεητόκῳ κόρη
ὁ Μελέτιος ἐκ πόθου Σοὶ προσφέρει.*

Θεητόκῳ metri causa

9 και 10. Κανόνας του Μελετίου αφιερωμένος στον κύκλο των εορτών της Θεοτόκου (ff. 151-154), εισάγεται και κλείνει με δύο βιβλιακά επιγράμματα. Ο εισαγωγικός τίτλος του κανόνα δεν βρίσκεται, όπως θα περίμενε κανείς, σε πεζό λόγο αλλά αποτελεί ένα ιαμβικό δίστιχο, στο οποίο ο ποιητής δηλώνει την πρόθεσή του να ψάλει με θείο πόθο τον κύκλο των εορτών της Θεοτόκου:

(f. 151)

*Κανὼν ἐορτᾶς μηνύων τῆς Παρθένου
ὄν Μελέτιος κεκρότηκα σὺν πόθῳ.*

Αντίστοιχα κλείνει με το παρακάτω τετράστιχο επίγραμμα:

(f. 154)

*Αἶνον πενιχρὸν ἐκ ῥυπαρῶν χειλέων,
δέχοιο, Μῆτερ τοῦ Θεανθρώπου λόγου,
ὄν Μελέτιος ἦσα Σοὶ θείῳ πόθῳ,
ἀντιδιδοῦσα τῶν ἀμαρτάδων λύσιν.*

Στο παραπάνω αφιερωματικό επίγραμμα ο ποιητής ως γνήσιος εκπρόσωπος της μοναστικής κοινότητας, αναγνωρίζει την αμαρτωλότητά του (*ἐκ ῥυπαρῶν χειλέων*²⁸... *ἀμαρτάδων*) και με ταπείνωση παρακαλεί τη Θεοτόκο να δεχτεί τον «πενιχρό» ύμνο που συνέθεσε για χάρη Της έμπλεως θείου πόθου, ζητώντας απ' αυτήν ως αντάλλαγμα άφεση αμαρτιών. Ο ποιητής εδώ μάλιστα προτίμησε να χρησιμοποιήσει τον ιωνικό, άρα πιο εξεζητημένο τύπο *ἀμαρτάς* αντί του ουσιαστικού *ἀμαρτία*.

²⁸ Η δηλωτική της αμαρτωλότητας φράση «ἐκ/ ἀπό ῥυπαρῶν χειλέων» απαντά και στη βυζαντινή υμνογραφία και ποίηση γενιότερα. Βλ. Ευχή Ζ' της Θείας Μεταλήψεως (Συμεών του Νέου Θεολόγου), *Ἐκ τῶν θείων ἐρωτήσεων τῆς ἁγίας Μεταλήψεως* «Ἀπό ῥυπαρῶν χειλέων,/ ἀπό βδελυρᾶς καρδίας,/ ἀπό ἀκαθάρτου γλώττης...» (για το κείμενο, βλ. *Ἱερολόγιον*, 506).

11. Στο φύλλο 157 του κώδικα, στο τέλος εγκωμιαστικού κανόνα στη Θεομήτορα, απαντά τρίστιχο ιαμβικό επίγραμμα, με το οποίο ο ποιητής προσφέρει τον κανόνα στη Μητέρα του Θεού ως έκφραση της αγάπης, της πίστης και της σχέσης του με εκείνην. Εκπληκτική είναι η αρχική μεταφορά την οποία χρησιμοποιεί ο ποιητής, ο οποίος αποκαλεί την ποιητική του σύνθεση «λόγων χιτών». Ήδη από την αρχαιότητα ήταν συνήθης η χρήση της λογοτεχνικής μεταφοράς της ποιητικής εργασίας ως υφαντικής εργασίας.²⁹ Όμως ο ποιητής προχωρεί ένα βήμα παραπέρα κάνοντας την ποιητική του εικόνα πιο σύνθετη. Αυτός ακριβώς ο υφασμένος με λόγο χιτώνας αφιερώνεται στην Παρθένο ως προσφορά, κατ' αναλογία προφανώς προς μια τελετουργική πρακτική (η οποία απαντά ήδη από τη μινωική περίοδο) να προσφέρονται χιτώνες, πέπλα ή άλλα αντικείμενα ως αφιερώματα στις θεές. Η συνήθεια αυτή περνά διαμέσου των αιώνων και στους νεώτερους χρόνους, καθώς κατά τόπους απαντούν αγίες εικόνες της Παρθένου, οι οποίες φέρουν πέπλα.³⁰ μεταπλάθεται, όμως, ελεύθερα και σε ποιητικό πλαίσιο, όπως φαίνεται να συμβαίνει στο προκείμενο επίγραμμα:

(f. 157)

*Λόγων χιτώνα προσφέρω σοι, Παρθένε,
ύφασμένον μοι πρὸς Σὲ θερμῶ τῷ πόθῳ,
πίστει ζεύσῃ καὶ κρατίστῃ τῇ σχέσει.*

3. *πίστει ζεύσῃ* In catenas sancti Petri 5 (Batareikh)

β'. Χωρίς ένδειξη πατρότητας

Εκτός από τα παραπάνω έντεκα επιγράμματα τα οποία συνδέονται

²⁹ Για τις ποιητολογικές μεταφορές που σχετίζονται με την υφαντική εργασία στην αρχαϊκή λογοτεχνία βλ. NÜNLIST 1998.

³⁰ Για την πρακτική κατά τη μινωική και μυκηναϊκή περίοδο αλλά και μεταγενέστερα βλ. ΚΟΡΡΕ 1981. Αντίστοιχα για τις σχετικές πληροφορίες που αντλούμε από τη Γραμμική Β' βλ. WEILHARTNER 2012. Πολύ γνωστά λογοτεχνικά παραδείγματα αφιερώσεων πέπλων σε θεές υπάρχουν στους στίχους 293-304 της Ζ' ραψωδίας της *Ιλιάδας*, που παραδίδουν την παλαιότερη γραπτή μαρτυρία ανάθεσης ενδύματος σε θεότητα κατά τους ιστορικούς χρόνους, και στους στίχους 285-311 από το *Παρθένιον* 61 του Αλκμάν. Παραδείγματα τέτοιων παραστάσεων αντλούμε επίσης από τον εορτασμό των Παναθηναίων, στην τελετή των οποίων μεταφερόταν πομπικά ο ιερός πέπλος ο αφιερωμένος στη θεά Αθηνά, τη θεά παρθένο, με τον οποίο έντυναν το άγαλμά της. Για τον εορτασμό των Παναθηναίων βλ. και ΝΕΙΛΣ 1992. Για τη συνήθεια στην Κεφαλονιά να στολίζουν εικόνες της Θεοτόκου με πέπλο, αλλά και γενικότερα για το στολισμό της Παναγίας (π.χ. το «νυφικό» της Παναγίας) βλ. ΚΟΡΡΕ 1981, 686-688 και ΒΑΣΙΛΑΚΗ 2000.

ρητά με το πρόσωπο του Μελετίου, στον κώδικα απαντούν επίσης επιγράμματα που συνοδεύουν κανόνες οι οποίοι δεν φέρουν σαφή ένδειξη πατρότητας, αν και καταγράφονται μεταξύ των κανόνων του Μελετίου. Με δεδομένο ότι μόνο οι κανόνες του Μελετίου συνοδεύονται από επιγράμματα, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι και αυτά τα επιγράμματα συνοδεύουν κανόνες του ίδιου υμνογράφου:

1. Στο φύλλο 21^v του κώδικα, αμέσως μετά από κανόνα στον Κύριο ημών Ιησού Χριστό απαντά ένα ιαμβικό δίστιχο επίγραμμα:

(f. 21^v)

*Πρώτιστον εισδέδεξο, Σῶτερ, μου μέλος,
ἀντιδιδούς μοι τῶν ὀφειλῶν μου λύσιν.*

Ο ποιητής, σύμφωνα με μια προσφιλή συνήθεια, προσφέρει τον κανόνα του ως αντίδωρο, ζητώντας από τον Κύριο άφεση αμαρτιών. Όπως χαρακτηριστικά προκύπτει από τη χρήση του αριθμητικού *πρώτιστον*, ο κανόνας θα πρέπει να ήταν ο πρώτος μιας σειράς παρακλητικών κανόνων τους οποίους συνέθεσε ο υμνογράφος προς τον Ιησού Χριστό. Αποκαλείται «Πρώτιστον μέλος», ενώ «Δεύτερον μέλισμα» αποκαλείται σε ένα ιαμβικό μονόστιχο επίγραμμα ο κανόνας που ακολουθεί, *παρακλητικός* επίσης *εις τον Κύριον*.

2. (f. 21^v)

Τὸ δεύτερον μέλισμα προσδέχου, Λόγε.

Το παραπάνω μονόστιχο επίγραμμα αποτελεί κατ' ουσίαν τον τρίτο στίχο του επιγράμματος που συνοδεύει τον προηγούμενο κανόνα, εντάσσοντάς τον σε ένα ενιαίο σύνολο παρακλητικών κανόνων εις τον Κύριον ημών Ιησούν Χριστόν.

3. Τρεις ιαμβικοί στίχοι εισάγουν εν συνεχεία έναν παρακλητικό κανόνα στον Τίμιο Σταυρό. Στους στίχους αυτούς ο ποιητής απευθύνεται στον Τίμιο Σταυρό³¹ ζητώντας την ευλογία και την προστασία του:

(f. 23^v)

*Ὡ Σταυρέ, Χριστοῦ πύργε, τῶν χριστωνύμων
ἀρραγὲς ὄπλον, κράτος, ἰσχὺς καὶ σθένος,
δέχου τὸν ὕμνον εὐμενῶς καὶ με σκέπε.*

³¹ Για τη θεολογία και την προσκύνηση του Τιμίου Σταυρού βλ. STOCKMEIER 1966.

2 ὄπλον ἀρραγές canon Johannis monachi in Domenica Resurrectionis, inc. Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον, ode ε΄

4. Τέλος, κανόνας στη Θεοτόκο Μητέρα του Χριστού κλείνει με το ακόλουθο αφιερωματικό μονόστιχο ιαμβικό επίγραμμα:

(f. 159)

Δέχου τὸν ὕμνον εὐμενῶς, Θεητόκε.

Θεητόκε metri causa

Συγκεφαλαιωτικές παρατηρήσεις

Η μελέτη των παραπάνω επιγραμμάτων οδηγεί σε ορισμένα βασικά συμπεράσματα αναφορικά με τη μορφή και το περιεχόμενό τους.

Κατ' αρχάς σχετικά με τη στιχουργία, ο ποιητής προσπαθεί να είναι απόλυτα συνεπής στην τήρηση του δωδεκασύλλαβου, ο οποίος σχηματίζει ιάμβους. Οι τυχόν παραβιάσεις του ιάμβου είναι σπάνιες (π.χ. επίγραμμα α΄.2) αλλά ακόμη και στην περίπτωση αυτή ο ποιητής διατηρεί το δωδεκασύλλαβο στίχο. Επίσης, ο ποιητής τηρεί τις τομές (πενθημιμερή ή εφθημιμερή, ενίοτε δε και τις δύο).

Όσον αφορά στην έκταση, παρατηρούμε ότι πρόκειται για σύντομα επιγράμματα των δύο ή τριών δωδεκασύλλαβων ιαμβικών στίχων, ενώ απαντά και ένα μονόστιχο, ως κατακλείδα, ωστόσο, του αμέσως προηγούμενου δίστιχου επιγράμματος. Μόνο δύο είναι μεγαλύτερα σε έκταση: ένα τετράστιχο και ένα δεκάστιχο, με το οποίο ο ποιητής ολοκληρώνει έναν ιδιαίζοντα κανόνα ως προς τη μορφή, εκείνον ο οποίος έχει συντεθεί εν είδει ηθοποιίας και αποτελεί μοναδικό έργο στο είδος του. Όχι τυχαία ο ποιητής επιλέγει να αποκαλέσει το έργο του αυτό «καινούς μελισμούς», αναγνωρίζοντας και διακηρύσσοντας την πρωτοτυπία του.

Ως προς το περιεχόμενο των επιγραμμάτων, τα οποία σχεδόν στο σύνολό τους είναι αφιερωματικά, ενδιαφέρον παρουσιάζει η επιλογή των λέξεων με τις οποίες ο ποιητής χαρακτηρίζει το υμνογραφικό έργο στο οποίο αναφέρονται. Αντί της λέξης *κανών*, που χρησιμοποιείται κατεξοχήν την περίοδο αυτή για να δηλωθεί το υμνογραφικό είδος που απαρτίζεται από οκτώ έως εννέα ωδές και η οποία χρησιμοποιείται μόνο μία φορά στα παραπάνω επιγράμματα, ο ποιητής επιλέγει να χρησιμοποιήσει άλλες λέξεις με τις οποίες συνήθιζαν να αποκαλούν το υμνογραφικό αυτό είδος πριν από την επικράτηση του όρου *κανών*, που πρώτη φορά χρησιμοποιήθηκε από τον υμνογράφο Θεοφάνη τον Γραπτό (Δετοράκης 1997, 73). Πιο συγκεκριμένα, για τον επιγραμματοποιοό

οι κανόνες τους οποίους συνοδεύουν τα επιγράμματα είναι *αἶνοι, ὕμνοι, μέλη* ή *μελίσματα, μελισμοί, ἄσματα, ἔξαγορίαι* ή *ἐφύμνια*. Χαρακτηριστική μάλιστα είναι η χρήση του όρου *ἐφύμνιος* είτε ως ουσιαστικό, τὸ ἐφύμνιον (*διάδημα τῶν ἐφυμνίων*), είτε ως επίθετο (*ἐφύμνιοι αἶνοι, ἐφύμνια ἄσματα*). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και η χρήση της ποιητικότητας συνεκφοράς *λόγων χιτών*.

Τα συγκεκριμένα βιβλιακά επιγράμματα δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι έχουν συντεθεί προκειμένου να συνοδεύσουν τα κείμενα κανόνων ενός μοναχού, του Μελετίου. Κινούμενος στο ίδιο πλαίσιο της μοναστικής ταπεινότητας την οποία συνήθιζαν να εκφράζουν στα κείμενά τους οι μοναχοί συγγραφείς, ο ποιητής-επιγραμματοποιός με κάθε τρόπο εκφράζει στα επιγράμματά του την ασημαντότητα και την αμαρτωλότητα του υμνογράφου Μελετίου (Wendel 1950), ζητώντας από το πρόσωπο στο οποίο αφιερώνεται ο κανόνας την άφεση των αμαρτιών ως αντίδωρο για τον κανόνα που συνέθεσε (επιγράμματα α'.1, 2, 3, 10 και β'.1).

Και στις πέντε περιπτώσεις αξιοσημείωτο είναι ότι τα επιγράμματα αυτά συνοδεύουν κανόνες προς τη Θεοτόκο ή τον Σωτήρα Χριστό. Ωραιοτάτο παράδειγμα αντλούμε από το αφιερωμένο στη Θεοτόκο επίγραμμα α'.10 όπου ο ποιητής αναφέρει ότι τα *ρυπαρά* του *χείλη* ψάλλουν με θείο πόθο *πενιχρόν αἶνον*. Η ασημαντότητα του ποιητή, την οποία δηλώνει αποκαλώντας το έργο του *αἶνον πενιχρόν*, επιβεβαιώνεται και στο επίγραμμα α'.8, όπου ο ποιητής προσφέρει *δῶρον πενιχρόν* στη Θεοτόκο τον κανόνα που προηγήθηκε. Αλλού, ωστόσο, φαίνεται να αναγνωρίζεται η ποιητική αξία της σύνθεσης. Στο επίγραμμα α'.3, ο επιγραμματοποιός ζητά την άφεση των αμαρτιών *τῶ τοῖς κακίστοις ἔμμελεῖ Μελετίῳ*, ο οποίος, όμως, ὕμνησε *εὐμελῶς* τις εορτές του Χριστού. Αλλού το έργο του αποκαλείται *διάδημα τῶν ἐφυμνίων* (επίγραμμα α'.6). Σε ορισμένες περιπτώσεις ζητείται ή αναγνωρίζεται η θεοπνευστία των λόγων. Στο επίγραμμα α'.4, το οποίο συνοδεύει τον ιδιότυπο κανόνα στην προσκύνηση των Μάγων, ο ποιητής απευθυνόμενος στον Ιησού του ζητά να του εμπνεύσει τον ορθό και ευπρεπή λόγο, τον κατάλληλο δηλαδή για την περίπτωση λόγο (*ἔμπνευσον ὀρθόν, εὐπρεπῆ μοι νῦν λόγον*). Αντίστοιχα στο επίγραμμα α'.5 που συνοδεύει τον κανόνα προς τιμήν του προφήτη Δαβίδ, ο ποιητής τιμά τον Δαβίδ *ἐφυμνίους ἄσμασιν ἐνθεεστάτοις*.

Αδιαμφισβήτητα, λοιπόν, διαμορφώνεται μια σχέση αμοιβαιότητας μεταξύ του ποιητή και του εγκωμιαζόμενου «προσώπου». Η επιγραμματική ποίηση εδώ διαδραματίζει σημαντικό ρόλο: χρησιμοποιείται για να συστήσει το υμνογραφικό κείμενο που συνοδεύει ως δώρο

και να υπηρετήσει έτσι την οικοδόμηση αυτών των σχέσεων αμοιβαιότητας, τις οποίες επιδιώκει ο ποιητής. Μάλιστα, ακολουθώντας μια παράδοση που φαίνεται να έχει ήδη διαμορφωθεί και εκφράζεται από σημαντικούς επιγραμματοποιούς όπως ο Ιωάννης Μαυρόπουλος,³² ο ποιητής μέσα από τα επιγράμματά του αυτά υπογραμμίζει την πνευματική φύση της ανταλλαγής δώρου³³ που συντελείται. Όπως επισημαίνει και ο Bernard (2012α, 45 και 2014, 322-323), «η κατάθεση του δώρου συντελείται στο επίπεδο της θρησκευτικής σχέσης. Ο λόγος που λειτουργεί ως δώρο ήταν καταλληλότερος για την έκφραση της σχέσης μεταξύ ανθρώπου και Θεού. Εξάλλου, η ιδέα της *άντιδόσεως* ή της *άμοιβής*, του βραβείου που λαμβάνει κάποιος στη μετά θάνατον ζωή για τα καλά που ο ίδιος έκανε στη γη, είναι διάχυτη στη βυζαντινή θρησκευτική σκέψη». Στα επιγράμματά μας, το μόνο που ο ποιητής έχει να προσφέρει είναι ο λόγος του (εμμελής ή πενιχρός) και τα αγαθά συναισθήματά του. Η λέξη *πόθος* με την οποία εκφράζει ο ποιητής τη συγκίνηση που τον διακατέχει (επιγράμματα α'.6, 7, 8, 9, 10 και 11) είναι το αυθόρμητο συναίσθημα που κινεί την ποιητική του έμπνευση για να υμνήσει το θείο.

Ανεξαρτήτως, άρα, από την ομολογία της ασημαντότητας ή την αναγνώριση της ποιητικής αξίας της υμνογραφικής σύνθεσης, όπως αυτή προβάλλεται μέσα από τα επιγράμματα, η ποίηση αυτή φαίνεται τελικά πως γεννιέται από τον θείο έρωτα του δημιουργού της.

Αλεξάνδρα Ζερβουδάκη
Διδάκτωρ Φιλολογίας Πανεπ. Κρήτης
alex_Zervou@hotmail.com

³² Για τη βιβλική επιγραμματική ποίηση ως *παρακείμενο* στον Μαυρόποδα βλ. BERNARD 2012α, 43-45.

³³ Το δώρο, δηλαδή η εκούσια προσφορά, αποτελεί φαινόμενο οικουμενικό, διαχρονικό, με ποικίλες εκφάνσεις και ιδιαίτερη σημασία για τις ανθρώπινες κοινωνίες, όπως πρώτος επεσήμανε ο γάλλος ανθρωπολόγος MAUSS (1923-1924) και αργότερα οι STRATHERN (1988) και GODELIER (1996). Βασική πτυχή της πρακτικής αυτής αποτελεί η προσφορά δώρων σε θεότητες, πνεύματα της φύσης ή τα πνεύματα των νεκρών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

- ΒΑΣΙΛΑΚΗ, Μ. (επιμ.) 2000. *Μήτηρ Θεού. Απεικονίσεις της Παναγίας στη Βυζαντινή Τέχνη*. Κατάλογος εκθέσεως. Αθήνα: Μουσείο Μπενάκη.
- ΒΑΦΕΙΔΗΣ, Φ. 1903. Μελέτιος ὁ Ὁμολογητής. *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 27: 28-32, 53-56.
- ΓΕΔΕΩΝ, Μ. 1903. Ἀναγνώσεις ἐκ τοῦ Ὁρολογίου τῆς τῶν Ἀκοιμητῶν μονῆς. *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 27: 392-394, 401-402, 447-448, 455-456.
- ΓΟΥΝΑΡΙΔΗΣ, Π. 1999. *Τὸ κίνημα τῶν Ἀρσενιατῶν (1261-1310). Ἰδεολογικὲς διαμάχες τὴν ἐποχὴ τῶν πρώτων Παλαιολόγων*. Αθήνα: Δόμος.
- ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ, Θ. 1997. *Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία*. Ἡράκλειο.
- ΚΟΛΛΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, Θ.Λ. 2012. *Περὶ τοῦ προβλήματος τῆς Β' ὠδῆς των κανόνων*. Πάτρα.
- ΚΟΜΙΝΗΣ, Α. 1966. *Τὸ βυζαντινὸν ἱερὸν ἐπίγραμμα καὶ οἱ ἐπιγραμματοποιοί*. [Ἀθηνᾶ, Σύγγραμμα περιοδικὸν τῆς ἐν Ἀθήναις ἐπιστημονικῆς ἐταιρείας, Σειρὰ διατριβῶν καὶ μελετημάτων, 3.] Ἐν Ἀθήναις.
- ΚΟΡΡΕΣ, Γ. Σ. 1981. Παραστάσεις προσφορᾶς ἱερᾶς ἐσθῆτος καὶ ἱεροῦ πέπλου καὶ τὰ περὶ αὐτὰς προβλήματα καὶ συναφῆ ἔργα. *Πεπραγμένα Δ' Διεθνoῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου, Ἡράκλειο 1976, Α'2*. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Κρήτης, 659-688.
- ΠΑΠΑΝΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ-ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΥ, Ε. 1996. *Ταμεῖον ἀνεκδότων ἁσματικῶν κανόνων*. [Analecta Hymnica graeca e codicibus eruta Orientis christiani, I. Κανόνες Μηναίων.] Αθήνα: Σύλλογος πρὸς Διάδοσιν Ὁφελίμων Βιβλίων.
- ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΣ, Θ.Ν. 1978. *Μελέτιος ὁ Γαλησιώτης (1230-1307): Ὁ ἄγνωστος θεολόγος, ὄσιος, ὁμολογητής, λόγιος συγγραφεύς. Βιογραφία, ἀνέκδοτα αὐτοῦ συγγράμματα, ἁσματικὴ ἀκολουθία: Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱερὰν ἐπιστήμην τῆς θεολογίας (Κλάδον Πατρολογίας)*. Αθήνα.
- ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΛΑΥΡΙΩΤΗΣ (ἐκδ.) 1921. Μακαρίου Χρυσοκεφάλου, Βίος καὶ πολιτεία... τοῦ ὀσίου πατρὸς ἡμῶν Μελετίου τοῦ Ὁμολογητοῦ. *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 5: 582-586, 609-624, καὶ σε συνέχεια: Σπυρίδων Λαυριώτης 1928.
- _____, 1925. Αἰνίγματα κατὰ στίχους Μελετίου τοῦ ὁμολογητοῦ. *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 9: 301-303.
- _____, 1928. Μακαρίου Χρυσοκεφάλου, Βίος καὶ πολιτεία... τοῦ ὀσίου πατρὸς ἡμῶν Μελετίου τοῦ Ὁμολογητοῦ. Ὁ Ἄθως 2: 9-11.
- ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ= Ὁρολόγιον τὸ μέγα περιέχον ἅπασαν τὴν ἀνήκουσαν αὐτῶ

ἀκολουθίαν..., ὑπὸ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ τοῦ Ἰμβρίου. Ἐν Βενετία³ 1836.

- ARGYRIOU, A. 1972. Remarques sur quelques listes énumérant les heresies latines. *Byz. Forsch.* 4: 23-27.
- BECK, H.-G. 1959. *Kirche und Theologische Literatur im Byzantinischen Reich*. Μόναχο: C.H. Beck.
- BENTEIN, K., BERNARD, F., DE GROOTE, M. και DEMOEN, K. 2009. Book Epigrams in Honor of the Church Fathers: Some *Inedita* from the Eleventh Century. *GRBS* 49: 281-294.
- BERNARD, FL. 2012α. Byzantine Book Epigrams. From Manuscripts to a Digital Database. Στο: CL. CLIVAZ, J. MEIZOZ, FR. VALLOTTON και J. VERHEYDEN (επιμ.), *Lire demain : Des manuscrits antiques à l'ère digitale – Reading Tomorrow: From Ancient Manuscripts to the Digital Era*. Λωζάνη: Presses polytechniques et universitaires romandes: 431-440.
- _____, 2012β. Gifts of Words: The Discourse of Gift-giving in Eleventh-century Byzantine Poetry. Στο: F. BERNARD και KR. DEMOEN (επιμ.), *Poetry and its Context in Eleventh-century Byzantium*. Farnham, UK/Burlington, VT: Ashgate: 3-15.
- _____, 2014. *Writing and Reading Byzantine Secular Poetry, 1025-1081*. [Oxford Studies in Byzantium.] Oxford: Oxford University Press.
- BIANCONI, D. 2009. Et le livre s'est fait poésie. P. ODORICO, M. HINTERBERGER και P. AGAPITOS (επιμ.), «*Doux remède...*» : poésie et poétique à Byzance : actes du IVe Colloque international philologique „Hermēneia“, Paris, 23-24-25 février 2006. [Dossiers byzantins, 9.] Παρίσι: Centre d'études byzantines, néo-helléniques et sud-est européennes, École des hautes études en sciences sociales, 15-35.
- BLECH, M. 1982. *Studien zum Kranz bei den Griechen*. [Religions-geschichtliche Versuche und Vorarbeiten, 38.] Βερολίνο: De Gruyter.
- CONSTANTINIDES, C.N. 1993. Poetic Colophons in Medieval Cypriot Manuscripts. Στο: A.M. BRYER και G. GEORGALLIDES (επιμ.), 'The Sweet Land of Cyprus'. *Papers Given at the Twenty-Fifth Jubilee Spring Symposium of Byzantine Studies, Birmingham, March 1991*. Λευκωσία: Cyprus Research Center, 319-380.
- _____, 2003. A formulaic Poetic Colophon: Πρόσταγμα πεπλήρωκα τοῦ φιλουμένου. Στο: Α. ΑΒΡΑΜΕΑ, ΑΓΓ. ΛΑΪΟΥ και Ε. ΧΡΥΣΟΣ (επιμ.), *Βυζάντιο. Κράτος και Κοινωνία. Μνήμη Νίκου Οικονομίδη*. Αθήνα: ΕΙΕ/ΙΒΕ, 169-175.
- CRIMI, C. 2004. I componimenti poetici bizantini in onore di Gregorio Nazianzeno. Στο: A.M. TARAGNA (επιμ.), *La poesia tardoantica e medievale*.

- Atti del II Convegno internazionale di studi (Perugia, 15-16 novembre 2001)*. [Centro Internazionale di Studi sulla Poesia Greca e Latina in Età Tardoantica e Medievale. Quaderni 2.] Alessandria: Edizioni dell'Orso, 61-77.
- DARROUZÈS, J. 1958. Les calendriers byzantins en vers. *REB* 16: 61-78.
- DE ANDRÉS, GR., 1962-1964. Los códices griegos de Teófilo Ventura (1576). *Documentos para la Historia del Monasterio de San Lorenzo el Real del Escorial*, 7. Μαδρίτη: Imprenta Sáez, 325.
- _____, 1965. *Catálogo de los Códices griegos de la Real Biblioteca de El Escorial*, 2: *Códices 179-420*. Μαδρίτη: Sucesores de Rivadeneyra.
- DE STEFANI, C. 2014. The End of the “Nonnian School”. Στο: K. SPANOUDAKIS (επιμ.), *Nonnus of Panopolis in Context: Poetry and Cultural Milieu in Late Antiquity, with a Section on Nonnus and the Modern World*. [Trends in Classics – Supplementary Volumes, 24.] Βερολίνο/Βοστώνη: De Gruyter, 375-402.
- FAILLER A. (έκδ.) 1984. *Georges Pachymeres. Relations Historiques*. [CFHB 24/2.] Παρίσι: Institut français d'études byzantines.
- _____, 1998. *Mélèce Confesseur et le Monastère saint-Lazare de Constantinople*. *REB* 56: 231-238.
- FOLLIERI, E. 1959. Il calendario giambico di Cristoforo di Mitilene secondo I mss. Palat. gr. 383 e Paris. gr. 3041. *AB* 77: 245-304.
- FOLLIERI, E. και ДУЈЏЕВ, I. 1961. Il calendario in sticheri di Cristoforo di Mitilene. *BS* 25: 1-36.
- GODELIER, M. 1996. *The Enigma of the Gift*. Σικάγο: University of Chicago Press.
- HUNGER, H. 1977. Minuskel und Auszeichnungsschriften im 10.-12. Jahrhundert. Στο: J. GLÉNISSON, J. BOMPAIRE και J. IRIGOIN (επιμ.), *La Paléographie grecque et byzantine : Actes du Colloque international organisé dans le cadre des Colloques internationaux du Centre National de la Recherche Scientifique à Paris du 21 au 25 octobre 1974*. [Colloques internationaux de Centre national de la recherche scientifique, 559.] Παρίσι: Centre National de la Recherche Scientifique, 201-220.
- KOLBABA, T. 1997. Meletios Homologetes on the Customs of the Italians. *REB* 55: 137-168.
- LAURENT, V. και DARROUZÈS, J. 1976. *Dossier grec de l' Union de Lyon (1273-1277)*. [Archives de l' Orient Chrétien, 16.] Παρίσι: Institut français d' Études Byzantines.
- LAUXTERMANN, M.D. 2003. *Byzantine Poetry from Pisides to Geometres. Texts and Contexts*, I. [Wiener Byzantinische Studien 24/1.] Βιέννη: Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

- MACÉ, C. και SOMERS, V. 2000. Sur la beauté du livre et la contemplation du divin. Édition et traduction de quelques *adscripta* métriques des manuscrits de Grégoire de Nazianze. Στο: B. COULIE (επιμ.), *Studia Nazianzenica*, 1. [CCSG 41. Corpus Nazianzenum 8.] Turnhout: Brepols, 51-68.
- MACRIDES, R. 1981. Saints and Sainthood in the early Palaiologan Period. Στο: S. HACKEL (επιμ.), *The Byzantine Saint*. Λονδίνο: Fellowship of St. Alban and St. Sergius, 67-87.
- MAGNIELLI, E. 2004. Il “nuovo” epigramma sulle *Categorie* di Aristotele. *MEG* 4: 179-198.
- MAUSS, M. 1923-1924. Essai sur le don. Forme et raison de l'échange dans les sociétés archaïques. *L'Année Sociologique, seconde série* : 30-186.
- MR= *Μηναῖα τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ. Τόμος Ε' περιέχων τὴν ἀνήκουσαν ἀκολουθίαν τῶν Μαΐου καὶ Ἰουνίου*. Ἐν Ρώμῃ 1900.
- NEILS, J. 1992. *Goddess and Polis. The Panathenaic Festival in Ancient Athens*. Ανόβερο: Hood Museum of Art, Dartmouth College / Πρίνστον: Princeton University Press.
- NICOL, D. M. 1971. The Byzantine reaction to the Second Council of Lyons, 1274. *Studies in Church History* 7: 113-146. Οξφόρδη.
- _____, 1989. Popular Roots of the Byzantine reaction to the Second Council of Lyons. Στο: C. RYAN (επιμ.), *The Religious Roles of the Papacy: Ideals and Realities, 1150-1300*. [Papers in Mediaeval Studies 8.] Τορόντο: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 321-339.
- NÜNLIST, R. 1998. *Poetologische Bildersprache in der frühgriechischen Dichtung*. Στουτγάρδη/Λειψία: Teubner.
- PETIT, L. 1928. Melèce le Galésiotte ou le Confesseur. *DTC* 10.1: στ. 536-538.
- PLP= E. TRAPP, et al. (eds) 1976-1996. *Prosopographisches Lexikon Der Palaiologenzeit*, 12+2 τόμοι. Βιέννη: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- RHOBY, A. 2015. Labeling Poetry in the Middle and Late Byzantine Period. *Byz* 85: 259-283.
- RITTER, H.W. 1965. *Diadem und Königsherrschaft. Untersuchungen zu Zeremonien und Rechtsgrundlagen des Herrschaftsantritts bei den Persern, bei Alexander dem Großen und im Hellenismus*. [Vestigia, 7.] Μόναχο/Βερολίνο: C.H. Beck.
- SOMERS, V. 1999. Quelques poèmes en l'honneur de S. Grégoire de Nazianze : édition critique, traduction et commentaire. *Byz* 69: 528-564.
- STEFEC, R. 2009. Anmerkungen zu einigen handschriftlich überlieferten Epigrammen in epigraphischer Auszeichnungsmajuskel. *JÖB* 59: 203-212.
- STEINER, D. 1986. *The Crown of Song: Metaphor in Pindar*. Νέα Υόρκη/Λονδίνο: Oxford University Press.

- STOCKMEIER, P. 1966. *Theologie und Kult des Kreuzes bei Johannes Chrysostomus: Ein Beitrag zum Verständnis des Kreuzes im 4. Jahrhundert.* [Trierer Theologische Studien 18.] Τρίη.
STRATHERN, M. 1988. *The Gender of the Gift: Problems with Women and Problems with Society in Melanesia.* [Studies in Melanesian Anthropology, 6.] Berkeley/Los Angeles: University of California Press.
WEILHARTNER, J. 2012. Religious offerings in the Linear B tablets: an attempt at their classification and some thoughts about their possible purpose. *Faventia. Supplementa 1. Actas del Simposio Internacional: 55 Años de Micenología (1952-2007).* Βαρκελώνη: 207-231.
WENDEL, C. 1950. Die ταπεινότης des griechischen Schreibermonches. *BZ* 43: 259-266.
ZERVOUDAKI, A. 2011. Hymnography in a form of Rhetoric: An interesting ‘marriage’ of genres in a late byzantine hymnographic *Ethopoia*. *REB* 69: 49-79.

The book epigrams of codex Scorialensis gr. [403] X. IV. 8

Alexandra ZERVOUDAKI

Abstract

BYZANTINE manuscripts contain many hidden poetical treasures among which the so-called ‘book epigrams’, a textual genre that is yet not fully explored. As the term reveals, book epigrams are found in books, but at the same time they have these very books as their subject. They form a large group of texts that can be distinguished into various subcategories (colophons, dedicatory epigrams, laudatory epigrams and structuring epigrams). As regards authorship, it is almost impossible to retrieve the names of the ‘authors’ of book epigrams. Even when the author speaks in the first person, it is doubtful who stands behind the words of the poem, since these verses may have been borrowed from an earlier manuscript.

Most of these book epigrams are traced in Gospels, Psalters and other church books. Such is the case of codex Scorialensis gr. [403] X. IV. 8, a manuscript consisting of two distinct parts, one dated in 1276 and another dated possibly in the 11th century. The manuscript is a hymnographic *florilegium* of mostly canons and stichera chosen out of the production of various hymnographers. Among the folios of the first part we have traced the work of an unknown hymnographer named Meletios the monk, who might possibly be identified with Meletios of Mt Galesion. In most cases the canons by Meletios are introduced or followed by book epigrams (often indicating authorship) which are here published for the first time. Moreover, in this paper along with the publication of the epigrams I also try to reach some conclusions concerning the authorship, the structure and the context of these texts as well as their connection to the canons they are related to.

